

Тема 1. Імперії та їх різновиди.

План.

1. Формування імперій.

Термін «Імперія» (від лат. *imperium* – влада, панування) в істор. літературі вживають на позначення державних утворень, до складу яких входили інкорпоровані ними колишні самостійні держави та бездержавні території, а верховна влада, як правило, належала імператорові.

Винятки становлять, зокрема, Росія, що була і. задовго до проголошення Петра I імператором, Британ. імперія, яка не мала імператора, а її главою був англ. король (королева), Японія, що не є імперією., хоча глава держави – імператор (символ країни та єдності народу).

2. Риси імперій.

Характерні риси імперії:

- формування навколо сильного політичного центру;
- експансіонізм, прагнення до постійного розширення володінь і впливу;
- ірраціональний потяг до абсолютної безпеки, що реалізується в прагненні до глобального поширення впливу;
- наявність специфічної ідеології, що ґрунтується на «месіанському» уявленні про власну роль у світі;

- центр-периферійна структура, в якій всі політичні зв'язки між периферіями (провінціями) відбуваються виключно через центр;
- прагнення до асиміляції підкорених народів;
- надмірна бюрократизація всіх управлінських сфер;
- силове (військове) домінування центру над колоніями (географіями) (провінціями).

Як ілюстрацію імперської структури наводять велосипедне колесо без обода (від центра в різні боки розходяться спиці — провінції; їхня кількість провінцій збільшується в процесі росту імперії — завоювання нових територій).

Для багатьох імперій притаманні:

- прагнення до централізації;
- поліетнічність;
- наявність колоній, напівколоній чи імперської периферії, які значно відставали у рівні розвитку від центру;
- експансіонізм, прагнення до розширення кордонів.
- Імперську політичну систему не варто ототожнювати з державою, оскільки друга існує в певних межах, означених кордонами. Імперські кордони постійно перебувають у русі, змінюючись внаслідок приєднання нових територій.

У рамках стадійного підходу до історії імперій виділяють основні періоди їхнього існування:

- виникнення;

- розквіт;
- занепад;
- розпад;
- відродження (за певних умов) чи трансформація.

3. Види імперій

Класифікація

За географічним положенням імперії розділяють на:

- сухопутні, континентальні (англ. empire by land) – центр і периферії яких знаходяться в межах певного континенту (франкська імперія Карла Великого, Російська імперія, Австро-Угорська імперія);
- морські (англ. empire by sea) – коли центр та периферії (колонії) або певна їхня частина розділені морем чи океаном (морськими були Британська імперія, Японська імперія, Іспанська імперія, Португальська імперія).

За віддаленістю периферії від центру:

- «неперервні» – ті, що, завдяки порівняно невеликій відстані до периферій та відсутності морських перешкод, мають з ними більше стосунків (дуже великі за територією сухопутні імперії не будуть такими) – Австро-Угорська, Франкська та Російська імперії;
- «перервні» – які мають переважно заморські колонії, контакти з якими ускладнюються з об'єктивних причин (Британська, Іспанська);

- «змішані» — які мають елементи обох згаданих вище структур (Візантійська та Османська).

За рівнем влади правлячих еліт центру відносно еліт периферійних імперії поділяють на:

«формальні», де периферійні еліти наділені мінімальною владою (Британська імперія, Російська імперія тощо);

«неформальні», в яких периферійні еліти мають більш суттєвий обсяг влади (наприклад, СРСР з її сателітами у Східній та Центральній Європі).

За способом культурного експансіонізму:

- імперії європейського типу, які поширювали більш високу культуру центру для підкорених народів (Римська, Британська імперії);
- імперії азійського типу, які підкорювали своєму впливові більш високорозвинені народи (Перська, Монгольська імперії).

За періодом існування імперії поділяють на:

- давні, які існували в період від найдавніших часів, до кінця середньовіччя — Перська, Візантійська, Монгольська імперії, імперія гунів;
- нові, які сформувалися в Новий час — Британська, Австро-Угорська, Німецька імперії.

Історики розрізняють класичні (традиційні й нетрадиційні) та некласичні (квазі-) імперії.

Системними ознаками класичних І. є: 1) проголошення держ. влади сакральною владою – тобто владою, що здійснює священну (похідну від божественної) волю глави д-ви, висловлювану ним у формі законів та указів; 2) провадження політики розширення своєї тер. та інкорпорації до свого складу більш слабких у військ., екон. й культ. відношеннях країн; 3) політичне домінування в країні одного з етносів, який входить до складу її поліетнічного нас.; 4) централізоване управління й наявність серед підлеглих імператора особливого привілейованого прошарку – державних службовців; 5) наявність державної релігії, ідеології та мови.

Характерними зразками класичних традиційних імперій вважаються Римська (див. Рим Стародавній) і Китайська. Перша з них була також окремою фазою поступу середземноморської цивілізації (нині євроатлантична цивілізація) і як така зникла півтори тисячі років тому. Китайська імперія проіснувала майже 35 століть – від появи в долині р. Хуанхе до проголошення Китайської Республіки 1 січ. 1912. За цей строк сотні етносів, які мешкали на території Китаю, злилися в єдиний народ, який створив власну цивілізацію, що успішно конкурує з ін. сучасними цивілізаціями.

Класичними нетрадиційними були колоніальні імперії. Вони, на відміну від класичних традиційних, що склалися з більш-менш однакових за статусом провінцій, поділялися на метрополію, що

сама по собі не є імперією, але володіє і управляє колоніальною імперією, й колонії.

Одним з різновидів неklasичної імперії – квазіімперії – був СРСР.